

КО ЈЕ АУТОР, ГДЕ ЈЕ, И КАДА ЈЕ НАСТАО ЕРЛАНГЕНСКИ РУКОПИС

У својој ванредно исцрпној и документованој студији о *Ерлангенском рукопису старих српскохрватских народних песама* Геземан се нарочито задржао на питањима: ко их је записао, када и где? Са разлогом се Геземан упитао: „Ко је, и шта је био тај човек, коме је, сто година пре Вука, Гетеа и Грима, пало на ум да скупља и забележи српскохрватске народне песме?“ Геземан није ни покушао да одговори ко је био записивач, него је покушао да утврди народност записивача. И у том питању он је био на добром путу. Ево како је резонувао. „Држим да писац није био ни Србин, ни Хрват, ни уопште Словен, већ Немац, вероватно Аустријанац. Он је врло добро владао српскохрватским језиком, али ипак не тако савршено, да би био у стању да забележи српскохрватске речи, било фонетички, било по традиционалној ортографији. Многе чисто граматичке погрешке, често отступање од српскохрватског говорног узуса и многобројно неразумевanje самога текста мора се ставити туђинцу на рачун.“¹ Ми бисмо засада направили коректуру: можда понемчен Југословен.

На друго питање, када је рукопис настао, Геземан је одговорио: „По мом мишљењу, рукопис је постао око г. 1720“.²

А на треће питање, где су песме забележене, одговорио је: „Као Немац у Војној граници, вичан и ћирилице, чак калиграф и вешт цртач канцелариских иницијала, сва је прилика да је био војни или канцелариски чиновник у управи Војне границе.“³ И на другом месту подвукао је он, да се „још са већом вероватноћом, може узети Војна граница као постојбина рукописа“.⁴ Најпосле био је уверења да су „скупљач, и писар нашега Зборника иста личност.“⁵

Да ли се, осим Геземана, још когод поближе бавио овим питањем, није нам познато. Питање постанка овог Зборника је не само интересантно, него у многим правцима и од изузетне важности, и због материјала који садржи, и због времена у којем је настао, па се, природно, поставља основно питање: ко је био аутор овог Зборника.

Ово питање, колико је мени познато, веома је интересовало пок. Драгутина Костића, који ми је једном приликом, када је изашла наша књига *Београд пре 200 година*, изложио своје комбинације. Он се домишљао да би аутор овога Зборника могао бити др. Хак фон Акернау, једно време лекар у Београду (за време аустријске владавине Србије од 1718 до 1739 године), и он је трагао за њиме у овом правцу. По својој професији — резонувао је пок. Костић — Хак, као лекар, био је у сталном контакту са Ср-

¹ Геземан, *Ерлангенски рукопис српскохрватских народних песама* XXII.

² *Ib.* XXI.

³ *Ib.* CIII—CIV.

⁴ *Ib.* CXVI.

⁵ *Ib.* CX.

бима најразноврснијег занимања, па је могао доћи до песама најразноврснијег порекла. Ја сам му, том приликом, дао неке податке о Хаку. Да ли је о том питању остало штогод забележено у рукописној заоставштини пок. Костића — није ми познато. Мене тада ово питање није интересовало.

Спремајући своју књигу *Србија и Београд*⁶, ја сам се користио и Ерлангенским рукописом, а то ми је дало повод да се заинтересујем за личност записивача.

Као што смо видели Геземан, обзиром на личност записивача, није поставио никакве конкретне комбинације. А опет мишљење да су песме забележене негде у Војној граници не каже много, јер је Војна граница била просторно велика, од дна Лике до банатских планина, а обухватала и православне и католике. Да би се на ово питање поузданије одговорило треба прво поближе одговорити на питање: где је, и када је настао овај Зборник, а затим трагати за личношћу аутора.

Зборник је, по нашем мишљењу, настао у Београду. Покушаћемо да то утврдимо. Да се одреди место где је настао овај Зборник, треба се у Зборнику нарочито задржати на песмама чисто локалног колорита, насталим у то доба. У песмама ове врсте готово једино сусрећемо Београд. Али и да дозволимо да је то случајност ми, чини нам се, имамо један јачи доказ. У Зборнику се налазе две песме ласцивне, скарадне, и као такве оне се у народу, који баналност — нарочито у песми — не трпи, нису певале, него су само у најужем кругу саопштаване. А ове песме и нису могле имати опште народни карактер јер се не односе на историске, него на личности сасвим локалног значаја, те су биле од интереса само за средину у којој су настале. Једна од ових приказује

један скандал у тадашњем водећем друштвеном слоју Србије, а друга приказује љубавну авантуру једног Београђанина и то из нижих друштвених слојева. У првој песми⁷ обрађен је мотив о украденим девојачким гаћама или, како ми данас кажемо, гаћицама. Митри Даскаловој украо је гаће Сава Лагарија,⁸ и то не „с плота“, него „с ногу“. О осталим личностима, сем о Витковићима, није знао ништа. Ми знамо нешто и о осталим личностима. Главни јунак песме Сава Лагарија био је руднички кнез и, заједно са капетаном Јевтом Витковићем, који се такође у песми помиње — учествовао 1726 године на народно-црквеном сабору и збору народних првака у Карловцима.⁹

Друга песма је још скараднија па стога, што завршни стихови „нису за штампу“,¹⁰ није у Зборнику ни отштампана цела. Главни јунак ове песме Ђел-Никола био је 1712 момак у Митрополији, а 1717 јавља се као механџија.¹¹

Да је Зборник настао у Београду доказ је унеколико и ћирилица, којом је написан. Међувремено ми смо наишли у Патријаршискомитрополитској архиви у Карловцима на један рукопис који, чини нам се, потпуно утврђује да је Зборник настао у Београду, вероватно око 1730 године, можда и нешто касније, а записивач, мислимо да је био Јохан Гуршиц.

Ко је био тај човек? Јохан (Johan, Johannes) или Јоанес Гуршић¹², како су га наши преци називали. Његово презиме бележено је на најразноврсније начине (Gurschitz, Gurschiz, Gurrshits, Hurschitz, Kurschitz). Прво је био „судски тумач“ (Gerichtsdolmetsch), а после, при Администрацији, „принцов“ „рац-

⁷ Геземан 34—5.

⁸ Геземан је погрешно мислио да се он звао Лађарија.

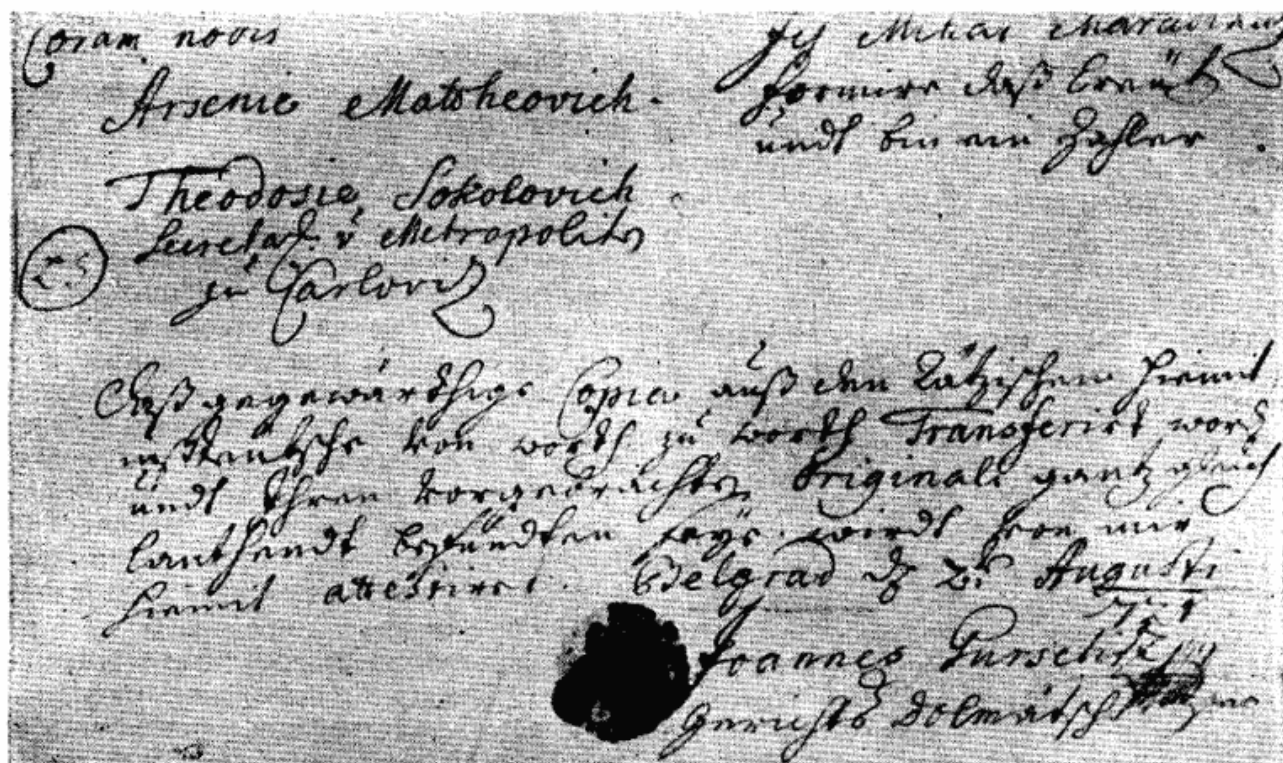
⁹ Гл. Уч. др., Друго од. III, 281.

¹⁰ Геземан 44—5.

¹¹ Споменик LXXVIII, 19, 28.

¹² Тако је потписан на једном акту од 15 априла 1739 год. Патријаршискомитрополитски архив.

⁶ Поповић Д., *Србија и Београд од пожарничког до београдског мира (1718—1739)*, Београд 1950.

Сл. 1 — Потврда из 1711 године коју је Гуршић превео са српског на немачки

ки“ или „илирски тумач“ („ratzischer“ или „illyrischer Dolmetsch“, „cameralis illyricus interpres“),¹³ тј. тумач за српски језик. Наши преци су га звали кратко фамилијарно: Јоанес тумач. У Београду га срећемо 1721. Прво је уживао две куће бр. 1243 и 1244, а 1724 прешао је у кућу бр. 945, у којој је имао стан од три собе и кујне. 1726 купио је куће број 706 и 707 од Србина Томе Кокала за 150 фор., а био власник и треће куће у истој групи (бр. 705). 1728 поново је становао у кућама бр. 1243 — 1244. У првој је имао три собе и две кујне; а у другој четири собе и кујну. 1727 жалили су се два брата, Јован и Васа, који су као калфе радили у Београду, својима у Будим, како су шили одело „Јоанесу, толмачу принципову, паки нам ни он неће да плати“.¹⁴ Јоанес је 1731 уче-

ствовао као тумач, и на народном и црквеном сабору 1731 и том приликом добио од наших црквених власти 12 дуката „дишкреције“. У својству тумача налазио се у Београду и првог маја 1734.¹⁵ Тих година адресовао је он писма неким Србима Будимцима, који су се затекли послом у Београду. За време аустриско-турског рата од 1737 — па даље, изгледа, напустио је он своју дужност тумача и постао официр наше народне милиције, хајдука, као „оберштвахтмајстер“. При крају рата био је заповедник „зверху Албанеса и Климентов“ а по свршетку рата (15 априла 1739) предао је команду над овим људима оберкапетану Станиши Марковићу, званом Млатишуми.¹⁶ То је и последња вест коју имамо о њему. Дакле, као што видимо, бавио се он у Београду неких 18 година а био је у контакту са Србима најразноврснијих положаја, од највиших па до најни-

¹³ Споменик LXXVIII, 193, 208, 227, 257, 262; Глас LXII, 155.

¹⁴ Гл. Уч. др., Друго од. III, 302.

¹⁵ Глас LXII, 155.

¹⁶ Акт у Патријаршискомитрополитској архиви.

жих, као и из најразноврснијих крајева.

Шта нам је дало повод да помислимо на њега као скупљача народних песама. Ево одговора. Никома, ко је имао пред собом издање Ерлангенског рукописа неће, осим садржине, изаћи из памети и они ванредно лепо, мајсторски израђени иницијали. Сређујући у Државној архиви материјал некадашње будимске општине наишли смо на један акт, који Витковић у својој збирци¹⁷ није у потпуности објавио, него само у изводу назначио. То је превод једне признанице из 1711. По тој признаници узајмио је Михат Марадиклић од гложанског поштару Ђуке Паланкалије 60 фор. Сведоци су били Арсеније Матеовић и Теодосије Соколовић, секретар митрополита у Карловцима. Ова признаница је од Гуршица „von Worth zu Worth transferiert worden, und ihrem vorgebrachten Original gantz gleich lautend befunden“ и, од њега, као таква „атестирана“ 2 августа 1722 године (сл. 1).

Нама је одмах синула мисао да би можда он могао бити онај који је бележио песме у Ерлангенском рукопису. Он је, као што видимо, са српског „од речи до речи“ на немачки превео, а затим, пошто је поредио превод са оригиналом и пошто је нашао да је сагласан, превод оверио. Значи он је знао и српски језик, и читати ћирилицу. А како је знао језик и писмо, није му било тешко научити и писати. Све то, уосталом, потврђује и његово звање тумача. Да је он аутор Ерлангенског рукописа, у том нас, унеколико утврђује и његов рукопис. То је веома леп, исписан, готово калиграфски рукопис. Ми смо, природно, одмах поредили овај рукопис са факсимилима, објављеним уз Ерлангенски рукопис, али има једна огромна тешкоћа. Овај рукопис написан је грађанским курзивом и латиницом, а Ерлангенски рукопис иницијалним писмом и ћирилицом, тако да је број знакова који се могу поредити сасвим

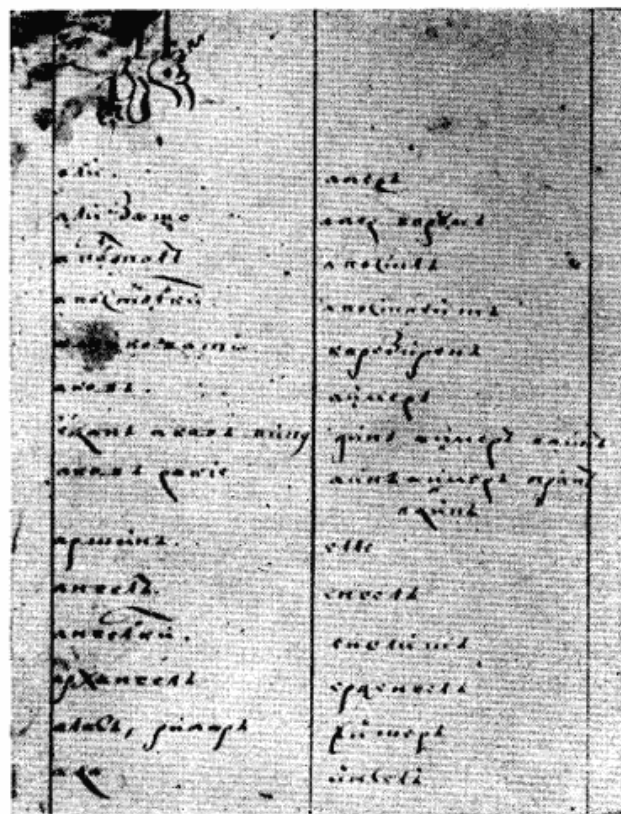
мали, само о и џ (с у ћирилици је џ у латиници). Нама се чини да потичу од исте руке. Али то нити је сасвим довољно, нити је убедљиво. То је доба када се веома много давало на леп рукопис, много више полагало него данас, нарочито у канцеларијама. Ми прилажемо фотографију једног дела превода овог списка на немачки с потписом Гуршица да стручњаци изврше поређења (сл. 2). Има још један поузданији начин да се то утврди. Можда се на оригиналу у Ерлангену налази на маргинама забележено и понешто латиницом, а то би могао лако учинити неко од наших пријатеља слависта у Немачкој.

Један наш пријатељ, са којим смо у времену израде овог рада разговарали о овом питању, мисли да би се горњим излагањима могло додати још понешто. Писац Ерлангенског рукописа није овако калиграфски и уметнички и, свакако, са ванредним трудом украсио рукопис за себе, него за неког другог као поклон и успомену. По садржају Ерлангенски рукопис имао је да буде том лицу успомена на Београд, Србију и лица у њему поменута, а по изради успомена на писца. Обдарено лице морало је, према томе, познавати Београд, Србију и поменута лица и бити за њих везано успоменама дужег заједничког живота, дакле личност која је живела дуже у Србији. По начину израде, Ерлангенски рукопис показује, или бар настоји да покаже, велики респект писца према личности којој је рукопис намењен. То значи да је разлика у друштвеном положају између писца и лица којем се рукопис посвећује морала бити огромна. Писац је, то показује садржај и израда рукописа, човек за тадашње прилике на високом степену образовања, а разузданост садржаја показује, да су и писац и лице којему је рукопис посвећен били међусобно везани интимном везом духа у разузданостима галантног друштва. Лице, којем је овај Зборник посвећен, према томе, једно је од лица која су се тада налазила на врло високом положају, можда највишем, у Србији односно у

¹⁷ Гл. Уч. др., 2 од. III.

Сл. 2 — Једна страница
Ерлангенског рукописа

Сл. 3 — Докуменат из Патријаршиско-
митрополитске архиве у Карловцима

Београду, које је више или мање познавало српски језик и прилике у Србији и Београду, а није се одликовало аскетским животом. Врло вероватно да је то био сам принц Александар од Виртемберга. Можда је рукопис добио као успомену напуштајући Београд и свој положај у њему. Према томе рукопис је писан у Београду пре одласка принца Александра из њега. Писца треба према томе тражити у Београду међу лицима која су могла добро познавати и српско друштво у Београду и Србији, и принца, а уз то било канцелариско техничко лице, а све те околности указују на Гуршића.

А сад неколико речи о још једном спису који смо нашли у Патријаршискомитрополитском архиву у Карловцима, а који недвоумно утврђује да је овај Зборник настао у Београду. Аутор Ерлангенског рукописа вероватно је учио неког Србина немачком језику, и

за овог почео је да израђује неку врсту српско-немачког речника. Почео је са словом а и исписао оно неколико речи које су тада биле у употреби код нашег народа. Међу овима је у ствари мало српских. Речи, које је он записао и превео на немачки а забележене на првој страни, су ове: „али, али зашто, апостол, апостолски, ашиковати, аков, један аков вина, аков ракије, аршин, ангел, ангелски, архангел, алас (рибар), ада.“ Сем ових забележио је још неколико речи на другој страни — и то је све. Све ово је написано на првом листу једне повеће свеске, величине 20 x 20 см (сл. 3), која је, вероватно, била намењена овом речнику. Касније је ову свеску користила за своје белешке трговачка радња Мезера (Mezera) која се тада налазила у Београду. Као што видимо од аутора Ерлангенског зборника потиче и први покушај да се изради српско-немачки речник.

QUI EST L'AUTEUR DU MANUSCRIT D' ERLANGEN, OÙ ET QUAND CE RECUEIL A VU LE JOUR?

D. POPOVIĆ

G. Gesemann a tenté, dans son étude annexée au Recueil d'Erlangen, de répondre aux questions suivantes: à quelle nationalité appartenait l'auteur de ce Recueil, où est-ce que l'oeuvre fut créée et à quelle époque. Et Gesemann a répondu assez bien à ces questions, vu les possibilités d'information dont on disposait à l'époque. L'auteur de cet article a pu établir, en se basant sur des documents nouveaux, inconnus jusqu'à présent, que le Recueil a été fait à Beograd et qu'il a été, très probablement composé par Johann Guršić, interprète de langue serbe dans le service de l'Administration de la Serbie à l'époque. Quant à la date de création du

Recueil, l'auteur de l'article croit qu'il faudrait la placer vers l'année 1730. A la fin de son exposé, l'auteur signale un document trouvé aux archives de la Patriarchie à Karlovci prouvant que l'auteur du manuscrit d'Erlangen a essayé également de faire un dictionnaire serbe-allemand.

Illustration dans le texte:

- Fig. 1 — Attestation de 1711 traduite par Guršić du serbe en allemand
Fig. 2 — Une page du manuscrit d'Erlangen
Fig. 3 — Un document des archives du Patriarcat de Karlovci.

DIE FRAGE DER AUTORSCHAFT UND DER ZEIT DES ENTSTEHUNGORTES DER SAMMLUNG DER ALTEN SERBO-KROATISCHEN VOLKSLIEDER VON ERLANGEN

D. POPOVIĆ

G. Gesemann hat in seiner Studie zur Sammlung von Erlangen versucht, die Frage zu beantworten: welcher Nationalität der Verfasser dieser Sammlung angehörte, wo, und wann diese Sammlung entstanden ist. Auch Gesemann diese Fragen, nach den damaligen Möglichkeiten, ziemlich gut beantwortet. Dem Verfasser dieses Aufsatzes ist es gelungen, auf Grund noch nicht veröffentlichten Materials festzustellen, dass die Handschriftensammlung in Beograd ausgearbeitet wurde und dass der Verfasser dieser Sammlung höchstwahrscheinlich Johann Gurschitz, Dolmetsch für serbische Sprache bei der damaligen Administration Serbiens war. Der Verfasser erachtet, dass die Entstehung der Sammlung um das Jahr

1730 fällt. Der Verfasser hat am Ende dieser Abhandlung auf eine Schrift hingewiesen, welche sich im Patriarchats-Metropolitanarchiv in Sremski Karlovci befindet, aus welcher ersichtlich ist, dass der Verfasser der Erlangischen Sammlung versucht hat, auch ein serbisch-deutsches Wörterbuch auszuarbeiten.

Abbildungen im Text:

- Abb. 1 — Quittung aus dem 1711 Jahre welche Joh. Gurschitz aus dem Serbischen ins Deutsche übersetzt hat
Abb. 2 — Eine Seite der Erlangenshandschrift
Abb. 3 — Eine Schrift aus dem Patriarchatsmetropolitanarchiv zu Karlovci.